

مگر قرار نبود مرمت کنید؟

صهبا خراسانی سرای عزیزا...آف با عمر نودوشش‌ساله‌اش یکی از معدودسراهای تجاری باقی‌مانده از بازار قدیمی مشهد است که برخلاف دیگر اسلافش از تیغ تخریب‌های صورت گرفته در سه دهه‌گذشته، نیمه جانی دربرده و به‌کارش ادامه داده‌است، اما نبود رسیدگی به این بنا و فرسوده‌شدن آن، عزیزا...آف را از چند سال پیش در وضعیت نامناسب قرار داد، مسئله‌ای که سبب شد بالاخره میراث‌فرهنگی تهیه طرح مرمت این بنای تاریخی

را در اولویت قرار دهد. ناگفته نماند که چندی پیش از تهیه این طرح هم نام این سرا بر سر زبان‌ها افتاده بوده، ماجرا به دوران آتش‌سوزی پلاسکو بر می‌گردد، وقتی قوه قضائیه از سازمان‌های مربوط در شهرهای مختلف مانند شهرداری و آتش‌نشانی می‌خواهد فهرستی از پرخطرترین بناهای تجاری خود تهیه کنند، درمشهد، نام سرای عزیزا...آف در صدر فهرست بناهای تجاری پرخطر نوشته می‌شود. همین موضوع هم مرمت آن را

پنج سال پیش در دستور کار قرار می‌دهد، دستوری که تازه چند ماه است اجرایی شده، آن هم با حواشی بسیار، آخرین این حاشیه‌ها هفته گذشته با انتشار تصاویری از تخریب سقف و نمای سازه در فضای مجازی، نگرانی تازه‌ای را برای تاریخ‌دوستان مشهد ایجاد کرد، موضوعی که در مغایرت کامل با استانداردهای مرمت بناهای تاریخی قرار دارد و گزارش پیش‌رو نیز نقبی است بر همین مشکل.

برای نوشتن درباره وضعیت این روزهای سرای عزیزا...آف باید کمی به گذشته برگردیم، به سال ۱۳۹۷، در این سال مسئولان تصمیم می‌گیرند یکی از معدود سراهای فعال مشهد را مرمت کنند، زیرا سوای فرسودگی بنا، نشست و انحراف ساختمان آن از سمت حیاط کوچک (واقع در ضلع شرقی) می‌توانست آسیب جدی و جبران‌ناپذیری را به این درदानه تاریخی باقی‌مانده وارد کند.

در ادامه، با تهیه طرح مرمت، مغازه‌های این سرا تخلیه و بودجه آن نیز تأمین می‌شود. شروع به‌ظاهر خوبی بوده است، ولی پس از گذشت چند سال و ایجاد وقفه‌های بسیار^(۱) در روند کار، نشانه‌ها و آنچه این روزها به‌شکل فیلم کوتاه و عکس در فضای مجازی دست‌به‌دست می‌شود، از بی‌مهری‌هایی خبر می‌دهد که مسئولان مربوط باید درباره آن شفاف سازی کنند، در این تصاویر، تراز سوم این سرا به‌شدت آسیب دیده‌است، چیزی شبیه تخریب، نه مرمت که در بناهای تاریخی دارای مراحل و روند مشخصی است.

● دلیل نگرانی دوستداران تاریخ مشهد درباره سرای عزیزا...آف

همه حرف این است که با آغاز فاز جدید مرمت سرای عزیزا...آف (بهار ۱۴۰۲) باید شاهد یک شروع علمی و فنی می‌بودیم، زیرا تأمین هزینه‌های این طرح از طرف شهرداری در گذشته نیز پشتوانه خوبی ایجاد کرده بوده تا دوستداران تاریخ مشهد امیدوار باشند احیای سرای عزیزا...آف قرار است با مجموعه‌ای از اقدامات علمی و اصولی پیش برود، تصویری خوش‌بینانه که انتشار عکس‌های تازه آن راتار کرده است. حالا این گمان در اذهان ایجاد شده که پیمانکاران طرح مرمت، با هدف

استحکام بخشی بنا و ایجاد راستای قائم برای بخش منحرف شده در سمت حیاط، تصمیم به واچینی تراز سوم بنا گرفته‌اند، اما در یک فرایند عجولانه و مغایر با استاندارد مرمت بناهای تاریخی، به جای واچینی آجرهای سازه در سقف و نما، دست به تخریب کامل این بخش از بنای بااهمیت عزیزا...آف زده‌اند.

● چند نکته درباره مراحل واچینی در مرمت بناهای تاریخی و تفاوت آن با تخریب

برای روشن ترشدن این نکته باید بنویسیم که در واچینی، ابتدا از بنای تاریخی نقشه‌برداری می‌کنند، سپس اجزای نما در نرم‌افزار ترسیم و هر آجر آن تک‌به‌تک علامت‌گذاری می‌شود. در ادامه نیز یک کد مشخص برای هرکدام از آجرها در نظر می‌گیرند و پیش از جداسازی، این شماره یا کدها را با برچسب روی آن‌ها می‌چسبانند. پس از این مرحله، آجرها به شیوه تک‌به‌تک، جداسازی و به تفکیک چیده می‌شوند تا در چینی دوباره، آن‌ها را با همان ترتیب نخستین و اصلیش، بدون هیچ گونه تغییری در ساختمان یا نمای اصلی اجرا کنند.

نمونه این واچینی‌ها پیش‌تر هم در برخی بناهای بافت پیرامون حرم مطهر رضوی انجام شده و مرمتگران به‌واسطه همین فرایند است که می‌توانند نمای یک بنای تاریخی را همچنان که استحکام می‌بخشند، بی‌هیچ دخل‌وتصرفی مانند آنچه در گذشته بوده است، زنده کنند. برای نمونه، سردر خانه «شریفی» در ورودی کتابخانه عمومی بولوار فرهنگ، دیوار قدیمی «حسینی‌به‌رحوم‌قمی» درخیابان شهیدحاجی حسنی‌کارگر، سردر رستورانی در بولوار وکیل‌آباد، سردر خانه «زائر» و خانه «اسماعیلی»

در پایین‌خیابان با همین روال احیا شده است.

● چرا تاریخ‌دوستان مشهدی معتقدند روند مرمت سرای عزیزا...آف غیراصولی و مغایر با استانداردهای علمی درحال انجام است؟

همان‌طور که گفتیم، در فرایند واچینی بناهای تاریخی، برداشتن صحیح اجزا و متعلقات معماری از روی ساختمان -به قصد اجرای مجدد آن بر بستر- اصل نخستین واچینی در مرمت است، اما به‌نظر می‌رسد آنچه پیمانکار این سرا در تراز سوم انجام داده، بدون پشت‌سرگذاشتن این مراحل بوده است.

این ادعا البته تأمل‌برانگیز است، زیرا اندک زمانی پیش از انتشار فیلم و عکس‌های بحث‌برانگیز فضای مجازی که موضوع تخریب بخشی از سرای عزیزا...آف در آن‌ها مطرح شده، تصاویر دیگری با اندک فاصله زمانی (چند روز پیش از تخریب) ثبت شده که در آن، قسمت تخریب شده سازه، هنوز پابرجا و دست‌نخورده بوده است. این تصاویر البته مطرح‌کننده چند سؤال مهم هستند:

● باتوجه‌به زمان اندک چندروزه، از زمان ثبت عکس‌ها (وقتی سقف و نمای سازه هنوز پابرجا بوده است) و انتشار فیلم و تصاویر فضای مجازی (که سقف در آن‌ها به‌صورت کامل خراب شده و تلی از آجرهای شکسته و ریخته در کف نمایان است)، پیمانکار چطور توانسته است سقف‌برداری این بنا را انجام داده باشد؟ (با در نظر گرفتن همه مراحل استاندارد و علمی در مرمت بناهای تاریخی که در سطرهای بالا گفتیم.)

● تصویر آجرهای شکسته‌شده نمایان در عکس‌ها که بر کف ریخته و شبیه به یک تخریب غیراصولی است، اگر متعلق به این بخش از بنا

سرای عزیزا...آف در ۵سالی که گذشت

مرداد۱۳۹۸خورشیدی:

در این دوران با حکم دادستانی و برای ایمن‌سازی واحدهای تجاری و حفاظت و مرمت بنا، سرای عزیزا...آف پلمب شد و مالکان مغازه‌های آن، مجبور به تخلیه شدند و میراث هم‌قول داد‌پروژه را هجده‌ماهه به‌انجام برساند، با این حال مرمت سرا از روز شروع کار بارها به‌دلیل کمبود اعتبار متوقف شد و درحالی‌که یک سال‌واندی از آغاز مرمت بنا می‌گذشت، پروژه فقط ۲۰درصد پیشرفت فیزیکی داشت.

بهار۱۴۰۱خورشیدی:

در جریان سفر نـوروزی رئیس‌جمهور دراین سال به

مشهد، سیدعزت...ضرغامی، وزیر میراث‌فرهنگی، از پروژه مرمت سرای عزیزا...آف بازدید کرد و قول داد اعتبار مناسبی برای این پروژه در مصوبات سفرش بگنجاند و قفل این پروژه را باز کند.

دوماه بعد از این بازدید، شهرداری ۲ میلیارد و ۴۰۰ میلیون تومان بودجه‌برای مرمت بنا اختصاص داد و مهر ۱۴۰۱ نیز احسان زهروندی، سرپرست معاونت میراث‌فرهنگی اداره کل میراث استان، به شهرآرآ گفت: «در مصوبات سفر رئیس‌جمهور به مشهد، بودجه خوبی به مرمت سرای عزیزا...آف اختصاص پیدا کرده و نامه‌نگاری‌ها برای دریافت آن انجام شده است.» زهروندی در آن دوران، همچنین از تصویب کامل طرح مرمتی تا دو ماه آینده در شورای فنی میراث خبر داد و اعلام کرد: «مرمت سرای عزیزا...آف دارد مرحله‌به‌مرحله جلو می‌رود.»

فروردین ۱۳۹۷ خورشیدی

سال ۱۳۸۱ که هنوز سرای عزیزا...آف سرپا و سالم بود، وارد فهرست آثار ملی ایران شد، اما استفاده غیراصولی از این بنا و رسیدگی نکردن جدی به آن، سبب شد فروردین ۱۳۹۷ میراث‌فرهنگی استان و شهرداری اعلام کنند این بنا نەتنها ناایمن است، بلکه نیاز جدی به مرمت دارد و باید تخلیه شود. آن‌طور که مسئولان میراث‌فرهنگی در آن زمان اعلام کردند، مطالعات آسیب‌شناسی عزیزا...آف با اعتبار ۲۰میلیون تومانی، انجام و حتی طرح مرمت نیز به پیمانکار ابلاغ شده بود، اما چون مالکان حاضر به تخلیه نشدند، کار متوقف شد.

آذر۱۴۰۱خورشیدی:

طولاتی شدن فرایند مرمت بنا که سبب اعتراض شدید مالکان

غرفه‌های آن شده بود، در ادامه سبب شد آذر ۱۴۰۱، رئیس کمیسیون اصل ۹۰ و نماینده مردم مشهد وکلات در مجلس شورای اسلامی، به ماجرای سرای عزیزا...آف ورود کند. نتیجه بازدید چندساعته حجت‌الاسلام والمسلمین نصرا...پژمانفر، تعیین ضرب‌الاجل ده‌روزه به میراث‌فرهنگی استان برای تعیین زمان‌بندی مرمت بنا بود و البته پژمانفر قول پیگیری برای اختصاص اعتبار به این پروژه را نیز داد. تقریباً یکی دو ماه پس از این بازدید، فرایند مرمت سرای عزیزا...آف دوباره آغاز شد و سرعت بیشتری گرفت اما این روزها، تصاویری از تخریب سقف یکی از سراهای این بازار در شبکه‌های اجتماعی منتشر شده است که حاکی از مرمت نه‌چندان مناسب این بنای نودوشش‌ساله است و همین موضوع، نگرانی فعالان حوزه میراث‌فرهنگی در مشهد را به‌دنبال داشته است.

عکس: سعید گل‌انصاری

به نظر می‌رسد پیمانکار پس از تخریب بخشی از سازه سرای عزیزا...آف آن را پوشانده است

● نقش ناظر پروژه در اتفاق رخ‌داده چقدر است؟ آیا در طرح مرمت این سرا، آنچه پیش‌روی پیمانکار قرار دارد و در حال پیاده‌سازی است، طرح مشاور بوده یا اینکه میراث‌فرهنگی درحال اجرای این طرح با ضوابط اختصاصی دیگری است؟ باتوجه‌به حساسیت‌های ایجادشده در این باره، شفاف‌سازی سازمان میراث‌فرهنگی می‌تواند پاسخگوی بسیاری از سؤالات و دغدغه‌هایی باشد که انتشار فیلم و تصاویر یادشده در فضای مجازی ایجاد کرده است.

● گفته‌کسیه سرای عزیزا...آف، در شمال شرقی سرایک آب‌انبار وجود دارد، آن هم در دست در قسمتی که ساختمان نشست کرده است. پرواضح است، بخشی از آسیب‌های واردشده به این تاریخ‌خشت و گلی‌ناشی از همین مشکل بوده است، ولی مشخص نیست با وجوداهمیت موضوع، چرا سازمان میراث‌فرهنگی تاکنون تصمیمی برای رفع مشکل با تکیه بر احیا، برچیدن یا استحکام‌بخشی دوباره آب‌انبار نگرفته است.

نکته:

● درحالی این موضوع را مطرح کرده‌ایم که واقفیم ممکن است برای مرمت یک بنای تاریخی، بخشی از آن حذف و دوباره اعاده شود، اما این عمل هیچ‌گاه به‌صورت آنی رخ نمی‌دهد و تاکنون نیز در مرمت بسیاری از بناهای تاریخی صورت نگرفته است، زیرا می‌تواند مخاطرات بسیار زیادی برای سازه اصلی ایجاد کند. همچنین از آنجا که بنا در معابر عمومی و در معرض قضاوت‌های اجتماعی قرار گرفته است، پیمانکار نمی‌بايست به‌صورت آنی دست به چنین اقدامی می‌زده است، بدون آنکه به تبعات آن ببیند.

